

1965 : ધર્મક્ષેત્રે...

-ઉપ્પત્તિ તરેન્દ્ર કલત્રે

૧૯૬૫ની લડાઈ સમાપ્ત થયા બાદ પહેલી વાર રજા મળી અને ઘરે - એટલે અમદાવાદ આવ્યો. એક દીવસ મારા મીત્રને મળવા ગયો. તેઓ સાહીત્યકાર અને કલા વીષયોના જાણકાર હતા. સમાન રસને કારણે તેમની સાથે ઘણી વાતો થઈ, જે તેમના કીશોર વયના સુપુત્ર સાંભળી રહ્યા હતા. વાતોના વીરામમાં કીશોરે મને પ્રશ્ન પુછ્યો, “અંકલ, અમે તો સાંભળ્યું છે કે મીલીટરીમાં જનારા લોકોનો ઉપલો માળ થોડો ખાલી હોય છે અને તે ખાલી જગ્યામાં કડકાઈ અને સખ્તાઈ ભરાયેલી હોય છે. તમે પખ્પા સાથે વીવીધ વીષયો પર જે રીતે વાતો કરી તેથી વીચાર આવ્યો: તમે સૈન્યમાં શા માટે ગયા? તમને કોઈ કોલેજમાં....”

મને પ્રશ્ન રમુજી લાગ્યો. સમય બદલાય છે; તો પણ વીચારો ઘણી વાર રૂઢ અને સ્થીર રહેતા હોય છે, તેનો આ અણસાર હતો એવું લાગ્યું. 1962ના ચીન સાથેના યુદ્ધ બાદ અનેક તેજસ્વી યુવાનો કેટકટલા આદર્શો લઈને સેનામાં જોડાયા હતા. અમારી ઓફીસર્સ મેસમાં પી.જી. વુડહાઉસનાં વીનોદી પુસ્તકો, સમરસેટ મોમની નવલકથા તથા નવલીકાઓની ચર્ચા થતી. સામ્રાજ્યવાદી ચીનના સામ્યવાદ સામે લડવા અનેક યુવાનો સૈન્યમાં જોડાયા હતા તેની વાતો થતી હતી. આમ અફસરોનાં વાચન તથા જ્ઞાનનું સ્તર કેવું હતું તે આ બાળકને મારે કેવી રીતે સમજાવવું ?

મને યુદ્ધ દરમીયાન તથા તેની સમાપ્તી બાદ બનેલા વીવીધ પ્રસંગો સીલસીલાબંધ વાદ આવ્યા. આમાંની કેટલીયે વાતો ક્યાંય પ્રકાશીત થતી નથી, તેથી આપણી સેનાને ઉત્સાહ તથા સમર્થન આપનાર ભારતના પ્રજાજનો, સૈનીકોના વીરત્વની કેટલીય વાતોથી અણજાણ રહે છે ! અને તેથી સૈન્ય પ્રત્યે લોકોના મનમાં રહેલી કેટલીક ગેરસમજ દૂર થતી જ નથી.

૧૯૬૫ના યુદ્ધ વખતે હું સેકન્ડ લેફ્ટનન્ટ હતો. યુદ્ધની શરૂઆતમાં જ અમે પાકીસ્તાનના મસ્તપુર નામના ગામની નજીક સંરક્ષણ પંક્તી બનાવીને બેઠા હતા. પાકીસ્તાનનાં ગામડાં આપણા ભારતનાં ગામડાં જેવાં જ. છાણ-ગારાથી લીપેલાં ઘરો-ઝુંપડાં. શેરીઓ સાંકડી. નાનકડી એક ઓરડીની નીશાળ. આપણા ગામમાં મંદીર કે દેરી હોય, તેમ ત્યાં મસ્જીદ કે ઈદગાહ હોય. તેને જોડીને આવે કબ્રસ્તાન. ગામને શેઢે જમરુખની વાડી હતી.

દુશ્મનની ઓબ્ઝર્વેશન પોસ્ટનો કોઈ અફસર કે જવાન અમારી હીલચાલ જોઈ, તેમના તોપખાનાને સુચના આપતો હતો કે, તેમણે અમારી ખાઈઓ પર ક્યાં ક્યાં ગોળા વરસાવવા. સુચના મુજબ તેમની તોપો અંધાધુંધ ગોળા વરસાવી કાળો કેર વરસાવી રહી હતી. બોમ્બવર્ષા શરૂ થાય ત્યારે અમે ખાઈઓમાં પોઝીશન લઈને ‘એલર્ટ’ હાલતમાં બેસીએ; કારણ તોપ ઠંડી પડતાં વેંત તેમની ઈન્ફન્ટ્રી અમારા પર હુમલો કરે જ. ખેર, આજની વાત એટલે કે ડીફેન્સની નથી. અમારાં નામનું ‘સરનામું’ લઈને આવેલા અનેક ગોળાઓ ગેરવલ્લે ગયા અને જેનું સરનામું નહોતું તેવા તેમના દેશના જ આ ગામ પર પડ્યા. ગામની મસ્જીદ પણ તેમાંથી બચી નહીં.

અમારી બટાલીયનને આગેકુચનો હુકમ મળ્યો, આગળ વધતા ગયા, ફીલ્તોરા જેવા તુમુલ યુદ્ધ જીતીને આગળ વધ્યા, ત્યાં યુદ્ધવીરામ થયો. સૈન્યોને પાછા ફરવાનું ફરમાન આવ્યું. અમે કામચલાઉ સ્થાન - મસ્તપુર નજીક પાછા ફર્યા. અહીં અમારે થોડા દીવસ રહેવાનું હતું. શાન્તીના સમયે બીજું શું કરવું ? હું અને મારી પ્લેટુન જમરુખની વાડી પાસે બંકર બનાવીને રહેતા હતા. એક દીવસ હુકમ આવ્યો, ડીવીઝને અમારા માટે નક્કી કરાયેલા ભારતમાં એક સ્થળે પાછા ફરવાનું છે. જ્યાં અમે રહેતા હતા, તે જગ્યા સ્વચ્છ અને સાફ કરી, ભારતીય સેનાની ત્યાં કોઈ નીશાની પાછળ ન રહે તેવી ચોકસાઈ કરીને જગ્યા છોડવાની હતી.

મારી પ્લેટુને સાફસફાઈનું કામ મન:પુર્વક કર્યું. બાજુમાં તુટેલી મસ્જીદ હતી. એને તો રીપેર ન કરી હોત તો ચાલત. ગામ આખું ખાલી. કોણ નમાજ પઢવાનું હતું ? પણ મારી પ્લેટુનના સૈનીકો અંગત રીતે ભલે અન્ય ધર્મમાં માનનારા હશે; પણ અમારા સૌ માટે બે વસ્તુઓ મહત્ત્વની હતી. એક તો આ ધર્મસ્થાન હતું. અને બીજું, અમ ભારતના સૈનીકોનો ધર્મ એક જ હોય છે, અને તે અમારો યુનીફોર્મ અને અમારો દેશ. યુનીફોર્મની લાજ, આબરુ અને દેશની ધર્મનીરપેક્ષતા અમારા માટે સર્વોપરી હોય છે. અમારા કોર ઓફ એન્જીનીયર્સ પાસેથી અમે યુનો તથા સીમેન્ટ મંગાવ્યો. મસ્જીદ પર જ્યાં જ્યાં પાકીસ્તાનની જ તોપથી નુકસાન થયું હતું તે એક સેક્શન અગીયાર જવાનોની ટુકડી દ્વારા રીપેર કરાવ્યું. બીજા સેક્શને મસ્જીદ ધોળવાનું શરૂ કર્યું. ત્રીજું સેક્શન કંપની સફાઈમાં લાગ્યું.

આ કામ થતું હતું ત્યારે હું કબ્રસ્તાનમાં ગયો. આપણે ત્યાં એક શબ્દપ્રયોગ છે: ‘સ્મશાનશાન્તી’. ઉર્દુમાં તેનો પર્યાયવાચક શબ્દ છે કે નહીં તે જાણવા જેટલું ઉર્દુ હું જાણતો નથી; પણ તે દીવસે ફક્ત એક વસ્તુ જાણી અને ઓળખી: કોઈ પણ જાતની શાન્તી, પછી ભલે તે મૃત્યુ પછી પ્રવર્તતી શાન્તી હોય, તેને કોઈ પણ ભાષા કે શબ્દોની જરૂર નથી હોતી. અહીં

ગામના સદ્ગત લોકો ચીરશાન્તીમાં પોઢ્યા હતા. તેમના કોઈ મીત્ર ન હતા; ન કોઈ શત્રુ. યુદ્ધ કે શાન્તીની તેમને હવે કોઈ પરવા નહોતી. તેમની મુલાકાત લેનાર કોઈ હીન્દુ, મુસલમાન, ખ્રીસ્તી કે બૌદ્ધ હતો કે કયા દેશનો હતો તેની સાથે તેમને કોઈ નીસ્બત નહોતી. કોઈક તો તેમને મળવા આવ્યું છે તે જાણી તેમની રુહ કદાચ સંતોષ અનુભવતી હશે કે કેમ, કોણ જાણે ! હા, એક વાતનો અહેસાસ થયો. અમારું કામ ચાલતું હતું ત્યાં મંદ મંદ હવા વહેવા લાગી હતી. આસપાસનાં વૃક્ષો હળવેથી ડોલી રહ્યાં હતાં અને આ કામ પાછળની અમારી ભાવનને સરાહી રહ્યાં હતાં.

એક કબર પાસે હું બેઠો. ઉઠું વાંચતાં આવડતું નહોતું, તેથી તે કોની હતી કે તેના પર શું લખ્યું હતું તે જાણી શક્યો નહીં. નજીકમાં કુરાનનાં પાનાં વેરવીખેર થઈને પડ્યાં હતાં. તે ભેગાં કર્યાં, જેવું આવડ્યું તેવા કમમાં તે બધાં ગોઠવ્યાં અને કબર પર મુક્યાં. ફરી પાછા વીખરાઈ નહીં જાય તેથી તેના પર ભારે પથ્થર મુક્યો. એટલામાં મારા પ્લેટુન હવાલદાર ઉમામહેશ્વરન આવ્યા. “શા’બજી, કામ કતમ હુઆ. ઈક બાર મુઆઈના કર લોજી.”

મેં નીરીક્ષણ કર્યું. કામ સાચે જ પુરું થયું હતું. અને સરસ રીતે થયું હતું. કારણ એની પાછળ દીલ હતું ભારતીય જવાનોનું.

સૈનીકોનું કાર્ય એક જ અને તે તેને સોંપાયલાં કામને ધર્મ સમજી ઈમાનદારીથી બજાવવાનું. એને લોકો ‘સૈનીકધર્મ’ કહે છે. એ જ એમની નીયતી, અને એ જ એમની જીન્દગી !

—કેપ્ટન નરેન્દ્ર ફાન્સે

સર્જક-સમ્પર્ક:

Capt. Narendra Phanse,

30056-Corsair, Laguna Niguel, CA 92677- USA.

Cell No: +1-949 690 9347 ID: captnarendra@gmail.com

Website: www.captnarendra.blogspot.com

સર્જકનાં પ્રકાશીત પુસ્તકો:

મુળ મરાઠી પુસ્તક ‘બાઈ’(જે હજી મરાઠીમાં તો છપાયું જ નથી !)ની હસ્તપ્રત પરથી ગુજરાતી ભાષાન્તર ‘બાઈ’- પ્રકાશક: અપુર્વ આશર, ‘સ્વાતી પ્રકાશન’, 10-બીરવા રો

હાઉસીસ, અમીધારા સોસાયટી પાસે, બોપલ, અમદાવાદ-380 058; ફોન-02717-235 590, પૃષ્ઠ: 118- કીમ્મત: રૂપીયા 100/- પ્રાપ્તી સ્થાન: 1. ગુર્જર એજન્સી, રતનપોળનાકા સામે, ગાંધીમાર્ગ, અમદાવાદ-380 001 - ફોન: 079-2214 4663 અને 2. નવભારત સાહિત્ય મંદીર, 134-શામળદાસ ગાંધી માર્ગ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુમ્બઈ-400 002 ફોન: 022-2201 7213

‘સન્ડે ઈ-મહેફીલ’ના આ અંકના અતીથી સમ્પાદક અને સંકલનકાર ન્યુ જર્સી-અમેરીકાના પ્રસીદ્ધ હાસ્યલેખક ભાઈ શ્રી હરનીશ જાની (harnish5@yahoo.com) નો ખુબ ખુબ આભાર- બળવન્ત પટેલ અને ઉત્તમ ગજ્જર

‘સન્ડે ઈ-મહેફીલ’ - વર્ષ: છઠ્ઠું - અંક: 215 - April, 10, 2011

‘ઉઝાજોડણી’માં અક્ષરોચ્ચાર: ઉત્તમ ગજ્જર - uttamgajjar@gmail.com

(●)(◆)(●)

Earlier **Articles** of all ‘Sunday eMahefil’s can easily be downloaded from our website:
<http://www.gujaratilexicon.com/index.php?action=downloadSeM>

(◆)(●)(◆)(●)(◆)

More than **70,51,000** Gujarati Language lovers have visited
<http://www.gujaratilexicon.com>

More than **7,30,000** have visited Digital Bhagwadgomandal
<http://www.bhagwadgomandal.com>

More than **1,10,000** have visited Lokkosh
<http://lokkosh.gujaratilexicon.com>

You too are invited to visit Gujaratilexicon with a new interface.

‘સન્ડે ઈ-મહેફીલ’ - વર્ષ: છઠ્ઠું - અંક: 215 - April, 10, 2011

‘ઉઝાજોડણી’માં અક્ષરોચ્ચાર: ઉત્તમ ગજ્જર - uttamgajjar@gmail.com

(●)(◆)(●)(◆)(●)(◆)(●)